

GENERALNY DYREKTOR OCHRONY ŚRODOWISKA

Andrzej Szweda-Lewandowski

Warszawa, 26-10-2023 r.

DZP-WG.600.140.2023.AS

Pan Wiktor Szmulewicz
Prezes Krajowej Rady Izb Rolniczych

Szanowny Panie Prezesie,

w ślad za spotkaniem z dnia 18 maja 2023 r., które odbyło się w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi w trakcie, którego omówiono potrzeby wypracowania rozwiązań w zakresie szacowania i wypłaty odszkodowań za szkody w gospodarstwach rolnych i rybackich powodowanych przez dzikie zwierzęta, przesyłam wytyczne dla rolników informujące o możliwościach zabezpieczania swoich gospodarstw przed szkodami wyrządzanymi przez gatunki chronione.

W pierwszej kolejności należy przypomnieć, że podstawową formą ochrony dobytku przed szkodami wyrządzanymi przez te zwierzęta jest jego zabezpieczenie. Zbieżne stanowisko wyraził również Trybunał Konstytucyjny w swoim wyroku z 28 września 2015 r. (sygn. akt K 20/14), w którym stwierdził, iż "Obowiązkiem właściciela jest dbałość o swój majątek i podejmowanie starań w celu jego ochrony. Właściciel lub użytkownik mienia przewidując możliwość wyrządzenia szkody przez zwierzęta objęte ochroną gatunkową, w pierwszej kolejności sam powinien podjąć stosowne czynności, zmierzające do uniknięcia szkody lub zminimalizowania jej rozmiarów."

Objęcie ochroną gatunkową oznacza, że w stosunku do przedstawicieli gatunków objętych tą ochroną obowiązują zakazy określone w art. 52 ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r., poz. 916, z późn. zm.), wprowadzone rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz. U. z 2022 r., poz. 2380). Wymienić tu należy m.in. zakazy umyślnego zabijania, okaleczania, chwytania i przetrzymywania, a także płoszenia i niepokojenia dziko występujących zwierząt.

Wśród obowiązujących zakazów, dwa obejmują swoim zakresem zagadnienie płoszenia i niepokojenia. Zakaz umyślnego płoszenia i niepokojenia, określony w art. 52 ust. 1 pkt 12 ustawy o ochronie przyrody (§ 6 ust. 2 ww. rozporządzenia), dotyczy gatunków oznaczonych w ww. rozporządzeniu, indeksem (1) i są to m.in. żubr, bóbr, wilk, niedźwiedź, a w przypadku ptaków, jedynie niewielka grupa zagrożonych lub niezwykle rzadkich i wrażliwych gatunków (głuszec, cietrzew, kulon, rybołów, gadożer, orlik grubodzioby, orzeł przedni, syczek, puszczyk mszarny). W przypadku ptaków zastosowanie ma więc zazwyczaj zakaz wymieniony w art. 52 ust. 1 pkt 13 ustawy o ochronie przyrody (§ 6 ust. 3 ww. rozporządzenia), który dotyczy umyślnego płoszenia lub niepokojenia w miejscach noclegu, w okresie lęgowym w miejscach rozrodu lub wychowu młodych lub w miejscach

żerowania zgrupowań ptaków migrujących lub zimujących. Z uwagi na brzmienie ww. przepisu należy rozważyć, czy zachodzą okoliczności, w których ww. zakaz obowiązuje, a więc czy dany teren (pole uprawne, obiekt hodowlany) jest miejscem noclegu, rozrodu lub wychowu młodych, bądź miejscem żerowania zgrupowań ptaków migrujących lub zimujących.

W przypadku gdy zachodzą powyższe okoliczności, przed przystąpieniem do czynności płoszenia zwierząt gatunków objętych ochroną, przed rozpoczęciem takich działań należy uzyskać zezwolenie właściwego terytorialnie regionalnego dyrektora ochrony środowiska. Należy również mieć świadomość, że używanie urządzeń płoszących bez zezwolenia ww. organu w sytuacji, o której mowa powyżej, zgodnie z art. 131 pkt 14 ustawy o ochronie przyrody, jest czynem zagrożonym karą aresztu lub grzywny.

Ptaki

Najbardziej popularną metodą odstraszenia ptaków w uprawach rolnych lub na obiektach hodowlanych jest jedna z szerokiego wachlarza metod akustycznych. Należy przez to rozumieć wszelkiego rodzaju urządzenia emitujące dźwięki, zwykle należące do jednej z dwóch grup: urządzenia biosoniczne emitujące głosy drapieżników i/lub przestraszonych ptaków oraz (najczęściej stosowane) urządzenia hukowe (przede wszystkim armatki gazowe). Zaletą metod akustycznych jest ich stosunkowo niska cena oraz fakt jednorazowego ponoszenia kosztów (zakup i ewentualny montaż urządzenia). Stosowanie jakichkolwiek metod akustycznych niesie jednak istotne ryzyko, że – w szczególności, kiedy są one używane nieumiejętnie lub nadużywane, np. stosowane zbyt często, przez długie okresy czasu i bez nadzoru człowieka – ptaki przyzwyczajają się do dźwięków, które miały je odstraszać i zaczynają te dźwięki ignorować.

Jedną z najbardziej powszechnych metod zabezpieczania upraw rolnych w Polsce jest montaż różnego rodzaju pasywnych odstraszaczy – klekoczących na wietrze metalowych puszek, migoczących pasków folii lub strachów na wróble na kijach ustawionych na polach uprawnych. Użycie tych środków nie wymaga zezwolenia i jest najtańsze, choć ich skuteczność jest z reguły mniejsza niż metod akustycznych.

Kolejnym typem rozwiązania (choćby korzystnym cenowo tylko na uprawach lub obiektach hodowlanych o niezbyt dużej powierzchni) stosowanym w polskich warunkach jest przykrywanie upraw lub stawów hodowlanych siatkami ochronnymi, tworzącymi barierę mechaniczną, uniemożliwiającą ptakom przedostanie się do owocujących roślin, kielkującego zboża lub tafli wody na terenie obiektów hodowlanych. Zastosowanie tej metody (samo przykrycie siatką) nie wymaga uzyskania zezwolenia właściwego organu i w przypadku dbałości o stan techniczny (szczelność przykrycia, brak dziur), jest ono skuteczne. Jednakże, należy pamiętać, że zabronione jest chwytanie i przetrzymywanie ptaków, jak również ich okaleczanie. Zdarzenia takie mogą (i często mają) miejsce w przypadku pozostawiania tak zabezpieczonej uprawy bez nadzoru. Właściciel jest więc zobowiązany zadbać o to, żeby ten rodzaj zabezpieczenia był widoczny dla ptaków, gdyż to człowiek jest odpowiedzialny za ich zaplątanie się w niewidoczną dla nich sieć. Należy się w takim przypadku liczyć z ewentualnością naruszenia ww. zakazów. Zastosowanie mają tu również przepisy ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz. U. z 2022 r., poz. 572), zgodnie z którymi zabrania się znęcania nad zwierzętami, przez co należy rozumieć zadawanie albo świadome dopuszczanie do zadawania bólu lub cierpień. Za znęcanie się nad zwierzętami może zostać wymierzona kara grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Ryzyko zaplątania się ptaków jest istotnie mniejsze, jeśli siatka ochronna jest naciągnięta (nie zwisa luźno). Ponadto, należy wybierać sieci o możliwie małym oczku oraz możliwie grubym splocie, które będą bardziej widoczne dla ptaków. Nie można również zapominać o regularnym obchodzeniu sieci w celu sprawdzenia, czy nie zaplątały się w nią zwierzęta, Sieć można też dodatkowo oznakować, np. kolorowymi, powiewającymi wstążkami lub pasami tkaniny.

Kolejną metodą możliwą do zastosowania szczególnie w warunkach upraw owocowych jest zastosowanie ochrony biologicznej w postaci zatrudnienia sokolnika z ptakiem

drapieżnym. Szpaki i ewentualne inne owocożerne gatunki ptaków posiadają naturalny instykt ucieczki przed drapieżnikiem, więc szybko opuszczą uprawę, którą uznają za teren łowiecki sokoła lub jastrzębia. Metoda sokolnicza jest też wysoce selektywna. Sokolnik może wybrać czas i miejsce wypuszczenia drapieżnika, jak również jego gatunek, w zależności od potrzeb, więc zastosowanie tej metody nie wywołuje negatywnego wpływu na inne gatunki zwierząt. W związku z faktem, iż ptak drapieżny porusza się praktycznie bezszelestnie, ochrona biologiczna nie powoduje żadnego hałasu. Na zastosowanie tej metody należy mieć zezwolenie (bądź musi je posiadać wykonujący usługę sokolnik), ale jest ona bardzo skuteczna.

Obiecujące wyniki w stosunku do większych gatunków zwierząt (gęsi, mewy, kormorany) daje stosowanie różnego rodzaju urządzeń emitujących skupioną wiązkę zielonego lasera. Powoduje on u ptaków strach i natychmiastową uciezkę. Stosowanie zielonego lasera jest bezgłośnie, a w przypadku używania ręcznych urządzeń emitujących, również bardzo selektywne (możliwość skierowania wiązki lasera w kierunku stada, a nawet konkretnych osobników). Informacje o skuteczności tej metody pochodzą z doświadczeń zagranicznych, gdzie jest ona stosowana m.in. w portach lotniczych dla odstraszenia żerujących na otwartej przestrzeni ptaków, w celu zapewnienia bezpieczeństwa ruchu powietrznego. Należy ponadto mieć na uwadze, że wiązka lasera powinna być bezwarunkowo **zawsze** kierowana w dół. Wynika to ze względów bezpieczeństwa ludzi oraz z ograniczenia wprowadzonego ustawą z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze (Dz. U. z 2012 r., poz. 1235, z późn. zm.), gdyż zgodnie z art. 87a ust. 1 tej ustawy, zabrania się emitowania lub powodowania emisji (...) wiązki lasera lub światła z innych źródeł w kierunku statku powietrznego w sposób mogący spowodować oślepienie, osłabienie lub wystąpienie poświaty.

Bóbr europejski (*Castor fiber*)

Poniżej przedstawiam materiały z proponowanymi rozwiązaniami w zakresie ograniczenia problemów powodowanych przez bobry, zarówno w aspekcie aktywnego zapobiegania kolonizacji przez bobry nowych terenów oraz również terenów już zajętych przez bobry.

- 1) Opracowanie „**Analiza dotychczasowych rodzajów i rozmiaru szkód wyrządzanych przez bobry (*Castor fiber*), oraz stosowanie metod rozwiązywania sytuacji konfliktowych**” [dr Andrzej Czech, Instytut Ochrony Przyrody PAN Kraków, 2005] dostępny jest na stronie internetowej pod adresem:

<https://www.naszbobr.pl/wp-content/uploads/2021/12/ROZWIAZYWANIE-SYTUACJI-KONFLIKTOWYCH.pdf>

W niniejszym opracowaniu omówiono rozwiązania w zakresie ograniczenia problemów powodowanych przez bobry w przypadku podtopień gruntu, niszczenia grobli, nasypów wskutek kopania nor i korytarzy przez bobry, niszczenia mnichów, ścinania cennych drzew, wybierania plonów, kopania kanałów w celu ułatwienia transportu pożywienia, tąpnięcia gruntu w przypadkach kopania nor pod powierzchnią ziemi.

- 2) Poradnik „**Bóbr europejski ochrona i zapobieganie szkodom**” wydany w ramach projektu „Ochrona bobra europejskiego na terenie województwa łódzkiego” opracowany przez pracowników Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Łodzi, dostępny jest na stronie internetowej pod adresem: http://ochronaprzyrody.gdos.gov.pl/files/aktualnosci/48471/Bobr_Europejski.pdf

Poradnik zawiera informacje na temat biologii bobra, jego zwyczajów, inżynierskiej działalności, znaczenia dla środowiska przyrodniczego, ochrony prawnej oraz procedury szacowania szkód. W poradniku znajdują się również informacje na temat sposobów minimalizacji działalności bobrów. W rozdziale tym można znaleźć wiele praktycznych wskazówek m.in. odnośnie zabezpieczania cennych drzew, upraw leśnych i sadów, ochrony grobli, nasypów i stawów rybackich.

- 3) Poradnik „**Bóbr - inżynier środowiska**” autorstwa Pawła Janiszewskiego - dr hab. prof. UWM w Olsztynie wydany przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Warszawie.

Dużą część publikacji stanowi opis konfliktów pojawiających się na styku działalności ludzi i aktywności bobrów oraz metody zapobiegania szkodom wyrządzanym przez bobry, a także sposoby zmniejszania negatywnych skutków ich działalności. Szczegółowo przybliżono procedurę postępowania w przypadku wystąpienia szkody spowodowanej przez bobry oraz rolę regionalnych dyrekcji ochrony środowiska w tym zakresie.

Żubr (*Bison bonasus*)

Publikacja „**Wilk. Żubr. Bóbr Kampania na rzecz ograniczania szkód**” wydana w ramach kampanii na rzecz ograniczenia szkód wyrządzanych przez zwierzęta prawnie chronione (wilk, żubr, bóbr) na obszarze Zielonych Płuc Polski, dostępna jest na stronie internetowej pod adresem:

http://www.krainazubra.pl/files/bobr_wilk_zubr_poradnik.pdf

Z publikacji tej wynika, że skuteczną metodą ochrony upraw rolniczych powodowanymi przez żubry (a jednocześnie także inne kopytne) okazało się ogradzanie pól pastuchem elektrycznym. Metoda ta stosowana jest w okolicach Puszczy Białowieskiej na polach ze zbożem i ziemniakami, a także w przypadku plantacji i upraw leśnych. Ogrodzenie wysokości 1-1,2 m tworzy się z 1 do 3 rzędów pastucha elektrycznego (umocowany na kilku wysokościach jest zarazem skuteczny także w odniesieniu do innych zwierząt, np. dzików) oraz dodatkowo z linki z paskami materiału założonej u góry. Dzięki oznakowaniu paskami tkaniny (zwłaszcza od strony lasu, skąd przychodzą żubry) ogrodzenie jest lepiej widoczne dla zwierząt i szybciej przynosi oczekiwane rezultaty. Zwykle tuż po postawieniu pastuch zostaje jeden lub dwa razy zerwany przez żubry, ale zwierzęta prędko się uczą, że ogrodzenie to kojarzy się z przykrym doznaniem i nie próbują go więcej przekraczać. Stosujący to ogrodzenie gospodarze bardzo wysoko oceniają jego skuteczność.

Wilk (*Canis lupus*)

Jak wynika z badań prowadzonych przez instytucje naukowe oraz doświadczeń innych krajów, najskuteczniejszym sposobem zmniejszenia szkód wyrządzanych przez ten gatunek jest zabezpieczanie stad poprzez np. używanie psów pasterskich, fladr, ogrodzeń czy pastuchów elektrycznych.

W zakresie zabezpieczeń gospodarstw przed szkodami wyrządzanymi przez wilki powstało kilka przydatnych publikacji:

1. „**Poradnik ochrony zwierząt hodowlanych przed wilkami**” (Nowak S., Mysłajek R.W., Stowarzyszenie dla Natury Wilk, Twardorzeczka 2020) dostępne jest na stronie internetowej pod adresem: <https://www.polskiwilk.org.pl/publikacje>.

Poradnik omawia metody zabezpieczania inwentarza przed atakami wilków: psy stróżujące, ogrodzenia, pastuchy elektryczne i fladry.

2. Publikacja „**Wilk. Żubr. Bóbr Kampania na rzecz ograniczania szkód**” wydana w ramach kampanii na rzecz ograniczenia szkód wyrządzanych przez zwierzęta prawnie chronione (wilk, żubr, bóbr) na obszarze Zielonych Płuc Polski, dostępna jest na stronie internetowej pod adresem: http://www.krainazubra.pl/files/bobr_wilk_zubr_poradnik.pdf.

Podobnie jak powyższy poradnik, publikacja ta omawia poszczególne metody zabezpieczeń.

3. Czeski standard „**Livestock herd protection against large carnivore attacks**” (Nature Conservation Agency of the Czech Republic, 2021) dostępny na stronie: https://broumovsko.nature.cz/documents/20121/1200309/02006_LIVESTOCK_HERD_PROTECTION_AGAINST_LARGE_CARNIVORE_ATTACKS.pdf/857297b8-694f-76dc-cbe7-a6355d5138ab?t=1652776339721 (link do wersji w języku angielskim).

Standard zawiera praktyczne schematy budowy ogrodzeń zabezpieczających zwierzęta gospodarcze przed wilkami.

4. Broszura „**Zabezpieczanie zwierząt gospodarskich przed atakami wilków przy użyciu ogrodzeń elektrycznych.**” (Śmietana W. Projekt PL0108 „Optymalizacja wykorzystania zasobów sieci Natura 2000 dla zrównoważonego rozwoju w Karpatach”, Instytut Ochrony Przyrody, Kraków. 2010) dostępna na stronie: https://archiwum.gdos.gov.pl/files/aktualnosci/19681/zabezpieczanie_zwierzat_gospodarskich_przed_atakami_wilkow.pdf.

Krótką broszurę poświęconą głównie ogrodzeniom elektrycznym.

Niedźwiedź brunatny (*Ursus arctos*)

Projekt „**Program Ochrony Niedźwiedzia Brunatnego w Polsce**” (Selva N., Zwijacz-Kozica T., Sergiel A., Olszańska A, Zięba F.) wersja z marca 2012 dostępna na stronie: <https://carpathianbear.pl/wp-content/uploads/2012/11/projekt-program-ochrony-niedzwiedzia-marzec-2012.pdf>.

Jak wynika z ww. opracowania najskuteczniejszą metodą zapobiegania szkodom powodowanym przez niedźwiedzie jest używanie ogrodzeń elektrycznych wokół pasiek. Ogrodzenia konwencjonalne z siatki ogrodzeniowej, drutu czy drewna okazują się bezużyteczne. Pasieki mogą być też umieszczane na platformach o wysokości co najmniej 2 m, zbudowanych w sposób uniemożliwiających niedźwiedziom wspinanie się na platformę.”

ANDRZEJ SZWEDA-LEWANDOWSKI
Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska
/ – podpisany cyfrowo – /

Do wiadomości:

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
Ministerstwo Klimatu i Środowiska – Departament Ochrony Przyrody